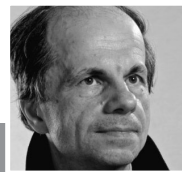

Karádi Zsolt

Móricz és Karinthy

Karádi Zsolt
(1956, Miskolc)
egyetemi tanár,
Nyíregyházán él

Móricz Zsigmond írotársaival folytatott emberi-művészi viszonylatai közül leghíresebb Ady Endréhez fűződő barátsága. Ady delejező, felszabadító erejéhez nem mérhetők, pontosabban, nem mérendők azon viszonyulásai, amelyeknek írásbeli nyomai vannak. A Nyugat nagy nemzedékének tagjai közül ezúttal Móricz Zsigmond és Karinthy Frigyes baráti viszonyára koncentrálok. A két író közötti szellemi kapcsolat mindenképpen figyelemre méltó, mert aligha lehet elképzelni két ellentétesebb karakterű szerzőt. És mégis: Móricznak Karinthyról szóló írásai, illetve Karinthy Frigyesnek Móriczot emlegető szövegei nem hagynak kétséget afelől, hogy erős hatást gyakoroltak egymás személyiségére és munkásságára.

Tény, hogy Móricz Zsigmond kevesebbszer írt Karinthyról, mint Adyról. Ennek egyik nyilvánvaló oka az, hogy Móricz Ady Endrét csaknem huszonhárom, míg Karinthy Frigyeset mindössze négy évvel élte túl; továbbá kiemelendő, hogy Móricz Ady halála után küldetésének érezte az oeuvre ébrentartását. Jelen tanulmányban eltekintek a Móricz–Karinthy-kapcsolat életrajzi vonatkozásainak rekonstruálásától; figyelmemet mindenekelőtt azokra a szövegekre fordítom, amelyekben a halál közvetlen közelében Móricz kísérletet tett arra, hogy – érzelmi megrendültségét nem szégyellve – megvonja a Karinthy-jelenség mérlegét. Az elhunyt művészetének és emberi alakjának túldimenzionálása a veszteség számlájára írható.

Az emlékezések és az összegzések vizsgálata előtt azonban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy 1910 tavaszán a Renaissance hasábjain

Karinthy recenziót közölt Móricz Zsigmond új könyvéről.¹ Az ekkor megjelent *Csitt-csatt és több elbeszélés* című kötet kapcsán így fogalmazott: „Annak, amit nálunk egészen a mai napig és még ezután is »népies«-nek neveztek és neveznek majd: a mi fogalmaink szerint való népirodalomnak Móricz Zsigmond kétségtelenül mestere, tökéletes művésze, tökéletesebb, mint az eddigiek voltak. Ennyit meg kell állapítanunk *ezeknek* az elbeszéléseknek olvasása után – ennyit és nem többet. Forradalomról, új világ-felfogásról (a magyar paraszt meglátásában) szó sem lehet. Móricz Zsigmond felvette a fonalat ott, ahol Mikszáth, Tömörkény és a többiek elejtik: – fölvette és vitte tovább, fejlesztette, csiszolta, modernebbé és plasztikusabbá, művészibbé és egyszerűbbé dolgozta át azt a technikát, amivel irodalmunk a magyar paraszt éltét hagyományosan ábrázolta mindörökkön-örökké. Naturalista vagy nem bánom, impresszionista festő Móricz Zsigmond, aki festőállványát odaállítja a mezőre, forró napsütéskor az aratók közé, és természet után dolgozik.”²

Karinthy a rövid recenzióban Zola látásmódjához mérte Móriczét, akiről az írás végén megjegyezte: „Móricz Zsigmondot, jól tudjuk, komolyabb és nagyobb igényű ambíciók vezetik: becsületes, meleg, végigérezett és végiggondolt parasztpsichológiát akar adni: különös kedvvel

1 Karinthy Frigyes: *Móricz Zsigmond elbeszélései*. Renaissance, 1920. május 25. In. Karinthy Frigyes: *Esszék, kritikák I.* Összeállította: Fráter Zoltán, Akkord, Budapest, 2002. 126–128.

2 Uo. 127.

és szinte szokatlan energiával mélyítve ekéjét minden pszichológiai kutatás melegágyába: a szerelmi élet sűrített légkörében világítja meg kedves parasztjait.”³

Látható, hogy Karinthy már ekkor észrevette, s mi több, éles szemmel vette észre a hagyományfolytatás mellett a naturalista szemlélet s az erotikus töltés hangsúlyos jelenlétét a korai Móricz-prózában. E felismerések, s a szintén 1910-ben megjelent *Sárarany* adta az ihletet az *Így írtok ti* „Magyar próza” fejezetében szerepeltetett paródiának. A „Móricz Zsigmond, a tősgyökeres” szerzőnévvel ellátott *Népiesch* című karikatúra *leadjében* az önmagát – a kötetben már korábban is – „kezdő író”-nak nevező alkotó azt állítja: „Júliusra beiratkozik a népies iskolába, ahol Móricz Zsigmond osztályfőnök úr vezetése alatt káromkodástant, asztamateremtetteológiát, kutyafalógiát, beszéd- és fürtelemtant és köpészetrájt tanulmányoz”.⁴

A *Sárarany*-paródia a kötet egyik legszemesebb írása⁵, Karinthy páratlan remeklése, amely korábban a Fidibusz hasábjain került az olvasók elé.⁶ Ő maga az *Így írtok ti* fejezeteit – miképpen a gyűjtemény második, bővített kiadásának előszavában 1921-ben megfogalmazta – irodalmi torzképeknek nevezte. A torzkép eszerint a bemutatott íróban az egyénit, a modort és modorosságát állítja középpontba, így

jellemrajz is egyben.⁷ 1921-ben, amint visszatekintett évtizeddel korábbi önmagára, úgy vélte: „alapjában véve szerettem azokat az írókat, akiknek torzképét itt találja az olvasó”.⁸ (A torzképpel kapcsolatban megjegyzendő, hogy 1934-ben Kosztolányi, amikor megjelent a *Még mindig így írtok ti*, s ő ehhez a kötethez írt *Előszót*, azt állította: Karinthy eme írásai a „rendszeres bírálat hiányát pótolják”.⁹ A Nyugatban, a *Karinthy torzító művészete* című esszéjében a *Miskárólól* azt írta: „Semmiféle tanulmány nem jellemezheti hiánytalanabban Móriczot”.¹⁰

*

Móricz Zsigmond egy nappal Karinthy halála után, 1938. augusztus 30-án, a Pesti Naplóban közzétett írásában – amely voltaképpen „levél odaátra” – emlékezett vissza arra, hogy annak idején a New York Kávéházban megmondta Karinthynek: „az *Így írtok ti* remek, egytől egyig pompás, csak éppen az az egy nem sikerült, amit rólam mesterkedtél”.¹¹ (Ebben a mondatban persze érződik némi ironia, hiszen ez a paródia a könyv kétségkívül egyik legjobban sikerült darabja. Ezt, azaz a stílusjellemezés telitalálatos megoldását nyilván Móricz is megérezte...)

Karinthynek Móricz Zsigmonddal való kapcsolatára – amely, ha nem is volt annyira mély

3 Uo. 128. (Karinthy 1924-ben elragadtatottan ír a *Szegény emberek* című elbeszélésről. Idézi: Szilágyi Zsófia: *Móricz Zsigmond*. Kalligram, Pozsony, 2013. 236. Vö. Karinthy Frigyes: *Szegény emberek*. Nyugat, 1924. 4. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2019. 08. 22.)

4 Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szerk.: Fazakas István, Magvető, Budapest, 1992. 92.

5 Vö.: Bónus Tibor: *Paródia, technika és az irodalom médiuma*. In. *A magyar irodalom története II*. Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat, Budapest, 2007. 852.

6 Fidibusz, 1910. július 8. és július 15. Lásd: Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szerk.: Reményi József Tamás–Tarján Tamás, Ikon, Budapest, 1994. 17.

7 Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. 1992. Szerk.: Fazakas István, Magvető, Budapest, 1992. 6. (A torzkép és a paródia viszonyához lásd: Bónus Tibor: *Paródia, technika és az irodalom médiuma*. In. *A magyar irodalom története II*. Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat, Budapest, 2007. 847–849.)

8 Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. 1992. Szerk.: Fazakas István, Magvető, Budapest, 1992. 7.

9 Uo. 335.

10 Kosztolányi Dezső: *Karinthy torzító művészete. Móricz Zsigmond*. Nyugat, 1933. 3. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2019. 06. 10.)

11 Móricz Zsigmond: *Karinthy meghalt*. In. Móricz Zsigmond: *Tanulmányok I*. Szépirodalmi, Budapest, 1978. 915.

és bensőséges, mint a Kosztolányival ápolt barátság – jellemző a Szilágyi Zsófia említette adalék. A Móricz-monográfia *A népszínmű és a műkedvelés* című fejezetében idézi Karinthy-nak a Színházi Életben közölt, Móriczhoz kapcsolódó játékait.¹² E lap számos cikke adott hírt a harmincas években az íróról. Karinthy Frigyes az 1930/49-es számban tette közzé azt a rövidke fiktív levelet, amelyet (a fikció szerint) a szerző hölgyektől próbált megszerezni, de azok nem váltak meg tőle; így Karinthy rögtönzött egyet:

„Riská, hé,
hámá mi lesz?
Zsiga”¹³

Ugyancsak Karinthy-játék a Színházi Élet 1932/41-es számában olvasható a *Koktél* című Móricz-recept: „Leányka, szemelt, muskotály, csóri csukamájolaj, mádi zsidó asszú, badacsonyi tüzelkű, ringató, plébános, móri, villányi, szegedi paprika, makói hagyma, debreceni kolbász, matyó kézimunka, kalotaszegi varottas, tulipánosláda, szarvasbögés, Atheneum.”¹⁴ Szilágyi Zsófia e koktélhoz hozzáfűzi, hogy ebből is kitűnik: ekkortájt Móriczot a közvélemény – azaz ezúttal a színházba járó közönség – „nemcsak parasztíróként, de az egész országot »átölelő«, írásaiba beemelő, súlyos, országos gondokkal küzdő alkotóként tartotta számon.”¹⁵ Szilágyi idézi Karinthy-nak egy másik, Színházi Életbeli írását 1934-ből, amelyben a szerző arról elmélkedik, melyik íróból milyen artista válna. Móricz szerint súlyemelő lenne, mert „regényalakjai, akikkel dobálózik, csupa súlyos egyéniség.”¹⁶

Móricz Zsigmond 1937. április 23-án ismertetést közölt Az Estben az *Utazás a koponyám körül* című Karinthy-műről. Az „Ennél érdekesebb és izgalmasabb detektívregényt még nem olvastam”-felütésű recenzióban elismeréssel szólt a betegség súlya alatt össze nem roppanó szerzőről, akinek írói megoldása számára is modell-értékű. Azt erősítette benne, hogy az írónak a valóban megtörténtet kell láttatnia, s nem azt, ahogy megtörténhetett volna. Mind ezen túlmenően Móricz azt értékelte igazán a kötetben, hogy Karinthy az individuumból beszélt: az individuumból, aki valamennyiünkben megtalálható.¹⁷

Majd nemsokára bekövetkezett a halál.

*

Karinthy Frigyes 1938. augusztus 29-én, hétfőn délután halt meg Siófokon, a Vitéz panzióban. Holtteste augusztus 30-án, kedden érkezett meg Budapestre. Szeptember elsején, délután négy órakor, a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. Az Est Lapok és az Athenaeum nevében a gyászbeszédet Móricz Zsigmond mondta.¹⁸ A *Karinthy meghalt* című, főntebb már idézett írás még személyes, csapongó, szeszélyes, a friss gyászban Nagy Endre halálát felidéző levél. A szöveg személyes megrendülést nem palástoló vallomása („ha veled beszéltem, megfrissültem, megfiatalodtam”), fájdalmas sóhaja („Úristen, mi lesz most már az Enciklopédiával?”), keserűen évődő, karinthy-s, abszurd számonkérése („Hogy mertél meghalni, míg evvel el nem készültél?”), az elhunytat hőisével, Telma Titusszal azonosító gesztusa, amely az írás gondolati középpontja egyben, azt jelzi, hogy Móricz őszinte megrendüléssel

12 Szilágyi Zsófia: *Móricz Zsigmond*. Kalligram, Pozsony, 2013. 523–524.

13 Uo. 524.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo.

17 Móricz Zsigmond: *Utazás a koponyám körül*. Karinthy Frigyes legújabb könyve. In. Móricz Zsigmond: *Tanulmányok I.* Szépirodalmi, Budapest, 1978. 876–878.

18 Szalay Károly: *Karinthy Frigyes*. Gondolat, Budapest, 1961. 298–299. Vö.: Halász László: *Karinthy Frigyes*. Szépirodalmi, Budapest, 1972. 268.

Móricz szerint „szimbolikus mélységekbe világított le. Beleszédül az ember, ha [...] humorát átengedi magán.”²⁷ A (Nagy Endrét is) gyászoló író arról töpreng, mennyire reménytelen vállalkozás „szabályszerű, kerek életrajzot” alkotni barátjáról. Arról, aki nem hiába vonzódott annyira a természettudományokhoz, a gépekhez: ezekben ott érezni a logikát, míg az ember millió és millió lehetőség között válogat. Móricz állítja, Karinthyt az „életes problémák”²⁸ soha nem érték el. Soha nem izgatták a gyakorlati kérdések. „Ő ugyanis született filozófus volt: olyan magasan felette állott a jelennek, mint a tegnapiak és a holnapok: és mégis ő tűzte ki legtisztábban az emberiség szerkezeti kereteit.”²⁹ Karinthy individualista volt, akinek ellenben „hívekre és hívőkre van szüksége.”³⁰ Móricz az életműből a „nyájas olvasót” teljesen hidegen hagyó *Mennyei riport* és az *Utazás a kopolyám körül* című könyveket emeli ki. Ez utóbíró írja: „az önvizszekciónak ez a példátlan remekműve csak majd ezután fogja megtalálni a magát táborát.”³¹

Az esszé kettős vallomással zárul. A „Boldog vagyok, hogy pl. Karinthy Friggyessel kortársak voltunk, s barátok lehettünk” kijelentést két sorral lejjebb emelkedett hangú vallomással folytatja: „S boldog vagyok, hogy abban a korban is otthon voltam, amelyet tündérvilágoknak neveznek, mert annyira fiatalok voltunk benne.”³² Karinthyt oxymoron-szerű mondattal

27 Uo.

28 Uo. 938.

29 Uo. 938. (Vö.: „Karinthy ugyanis a legkomolyabb filozófus, aki a hétköznapi helyzeteket használja fel prédikációinak, próféciáinak és metafizikai fejtegetéseinek produkálására.” Móricz Zsigmond: *Arckép. Bevezetőbeszéd Karinthy Frigyes írói estjén a Zeneakadémián, nov. 6-án*. Nyugat, 1932. 22.) <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2019. 08. 23.)

30 Móricz Zsigmond: *Karinthy Frigyes*. In: *Tanulmányok I.* Szépirodalmi, Budapest, 1978. 939.

31 Uo.

32 Uo.

jellemzi: „Frici nem volt fiatal: ő mindig öreg volt és gyermek. Ebben volt a varázsa, gyermeki szívvel tudott öreg igazságokkal golyózni.”³³ Az írás abszurd képpel zárul, amely szerint az ember egyszer csak még a sírból is „kigurul, s tovább fut az emberi szívek bábjai közt, s rájövünk, hogy igen: ő volt az ezerarcú ember, aki ezer- s ezerféleképpen tudta kifejezni magát: azt az egyet, aki viszont kifejezhetetlen.”³⁴

*

E cikkekből is jól látszik, hogy a gépekért rajongó, a swifti iróniát magáévá tévő, páratlan intellektuális kalandokba bocsátkozó, ugyanakkor pénzzavarokkal küzdő, hallatlan termékenységű Karinthy filozófiai számvetéseivel, robbanékony íráskészségével mélyen megindította Móriczot. A róla fogalmazott emlékezések nem mentesek a rá jellemző szellemes szófordulatoktól sem. A realista Móricz és a költő, aki csak nevet ezen a szón, „de hisz benne”, egyszerre van jelen a textusok némely pontján. Móricz Zsigmond számára Karinthy Frigyes a világ felfogásának merőben más útját jelentette, mint Ady. Ha róla azt írta 1924-ben: „Életem egyik legsúlyosabb s legdúsabb élménye ő”,³⁵ akkor Karinthyról azt mondhatta volna: életem legjelentősebb filozófiai élménye ő. Azt tudjuk azonban, hogy Móricz nem volt filozofikus ihletettséggű író. Igaz, 1899-ben márt írt Schopenhaueréről, s később sem idegenkedett az elméleti jellegű munkáktól; 1908-ban negyvenoldalas dolgozatot közölt a *Bibliáról*. Ezt követően elvontabb témákat tekintve inkább a vallás kérdéseiről szolt (*A magyar protestantizmus problémája*, 1913, *A magyar reformátusság mai reformációja*, 1932),³⁶ jöllehet több színházi

33 Uo.

34 Uo.

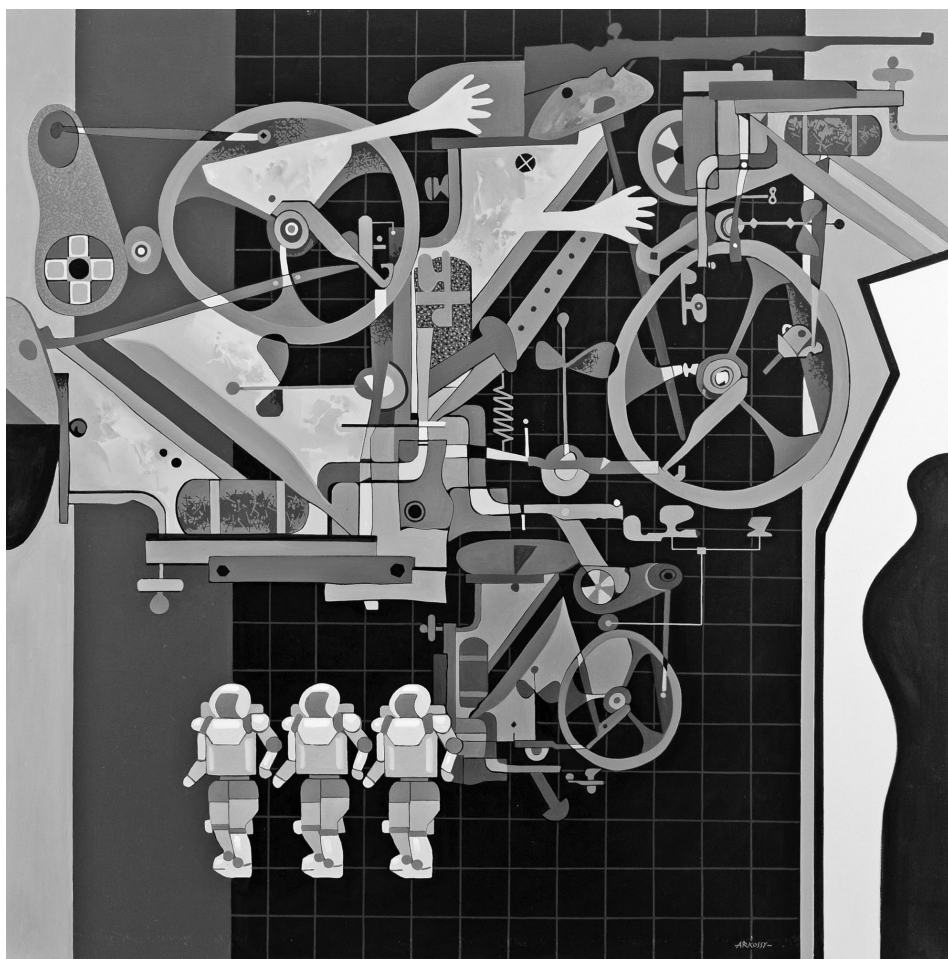
35 Móricz Zsigmond: *Ady Endre*. Uo. 496.

36 (Gondolati jellegű munkái közül kiemelhető: *Vasárnapi prédikáció az Énről*, *Vasárnapi prédikáció a Sejtéről*, *Vasárnapi prédikáció a Szerelemről*, *Vasárnapi prédikáció: Találkozásaim Istennel*, 1922). Korai pub-

témájú írásában található dráma- és irodalomtörténeti fejtegetések.³⁷ Az eleven gondolatáramlás, a szellem sziporkázó tűzijátéka számára Karinthy Frigyes volt. Mindaz ő volt, ami a *Karinthy meghalt* című, főntebb már többször hivatkozott írásban oly poétikusan, szinte szabad versként hömpölyög elő. Akkor, amikor a patetikusan, s ugyanakkor egy pillanatra mégis ironikusan hangzik fel az a szólam, amely már nem is próza, hanem lírába oltott apoteózis. A mindössze két mondatból komponált testes bekezdés részben Krúdyra, részben a szürrealistákra emlékeztetően, már-már himnikusan vall hajdani barátjáról, a filozófia s a forma virtuózáról, a gondolatát átlényegült világ értelme és értelem-ellensége felismerőjéről: „De itt vagy édes Titusz, Telma Titusz, frontok bolygó, megállíthatatlan sétálója, aki sebezhetetlen vagy, mint a gondolat: örök vagy: itt a fiatalok kenyérért halnak meg, szegények, elfogyott s az utolsó morzsákon veszekszünk, te már nem veszekedel, te szubli-

licisztikai írásai között is található néhány nagyobb terjedelmű, tanulmányértékű dolgozat: *Szatmár vármegye népe* (1908), *Bács-Bodrog vármegye* (1909), *Esztergom vármegye* (1910), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye népe* (1911).

37 Lásd például: *A magyar színpad tradíciói* (1905), *Újházi* (1915), *Bornemissza Péter Elektrája* (1930), *Hevesi Sándor* (1932), s főképpen az 1923-as Shakespeare-tanulmányok.

Gépek forradalma

málódtál, lényegültél, mennyire fáj, hogy nem tudnak rólad többet, csak hogy jó vicceket csináltál, ki vette észre, hogy vért okádtál, de úri formába öntve, mint alpári vicc: most született meg benned a kvalifikált éca. A Kozmosz egy pohár vízben, a pohár víz a harmatcsöppben, a harmatcsöpp a szójátékban: sátidrof, *halandzsa*, ha úgy tetszik, haha s az egész világ egy nagy halandzsa, ez gyönyörű, ez halhatatlan, ez sikerült.”³⁸

38 Uo. 915.